

Magányos-e a farkas? Észrevételek az erza harmóniával kapcsolatban

FEJES LÁSZLÓ

ORCID 0000-0002-2756-5189

Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

fejes.laszlo@nytud.hu

Az erza (vagy a moksát is tárgyaló mordvin) nyelvtanok általában magánhangzó-harmóniáról (-illeszkedésről) beszélnek, megjegyezve, hogy ebben a mássalhangzók is szerepet játszanak (Bartens 1999: 66–67; Keresztes 1990: 37; 2011: 22–23; Mosin – Bajuškin 1983: 9). Bizonyos esetekben azonban a toldalékok egyébként illeszkedő mássalhangzói nem vesznek részt a harmóniában, míg a magánhangzók igen. Cikkemben azzal foglalkozom, hogy ezt a jelenséget milyen tövek után tapasztaljuk.

Az első pontban ismertetem az erza harmónia fő vonásait, illetve a probléma tárgyalását a szakirodalomban. A második részben szótári anyag alapján végigveszem, hogy hány tő esetében fordulhat elő, hogy az egyébként a harmónia szerint mind mássalhangzójában, mind magánhangzójában váltakozó toldalékban a magánhangzó elöl képzett, ám a mássalhangzó palatalizálatlan – azaz melyek azok a tövek, amelyek utolsó magánhangzója elöl képzett, de a tő végén palatalizálatlan mássalhangzó áll. A harmadik pontban pedig összegzem az eredményeket.¹

1. A probléma

Keresztes (1990: 37; 2011: 23) az alábbi példával illusztrálja a mássalhangzók egymásra hatását: *kal-t* 'hal-PL' : *kal'-t'* 'fűz-PL'. Csakhogy ugyanezt a váltakozást magánhangzók is kiválthatják: *kudo-t* 'ház-PL' : *ve'le-t'* 'falu-PL', és ugyanezek a mássalhangzók kiválthatják magánhangzók váltakozását.

¹ A kutatás a Rebrus Péter által vezetett NKFI 119863 *A magánhangzó-harmónia mintázatainak kísérleti és elméleti vizsgálata* című projekt keretében készült. Köszönöm Jack Rueternek az egyes adatok elemzéséhez nyújtott segítségét.

kozását is: *kal-on* 'hal-GEN' : *kal-en* 'fűz-GEN'. Továbbá mind magánhangzók, mind mássalhangzók kiválthatják a magánhangzók és mássalhangzók váltakozását egyszerre is: *kal-do* 'hal-ABL' : *kal-de* 'fűz-ABL', *kudo-do* 'ház-ABL' : *vel-de* 'falu-ABL'. Mivel mind a harmónia kiváltói, mind célpontjai egyaránt lehetnek magánhangzók és mássalhangzók, a *magánhangzó-harmónia* terminus ebben az esetben megtévesztő, és indokolt a *magánhangzó-mássalhangzó-harmónia* használata.

Rejtélyesnek inkább azok a toldalékok mondhatóak, amelyekben csak a magánhangzó váltakozik, a mássalhangzó nem, holott a mássalhangzó(k) palatalizálatlan – palatalizált fonémapár elemei: *kudo-so-nzo* 'ház-INE-3SG' : *vel-se-nze* 'ház-INE-3SG' (utóbbi esetben a fenti példák alapján a **vel-se-nze* alakot várnánk). A toldalékok vizsgálata alapján az a benyomásunk alakulhat ki, hogy míg az explozívák (*t – t'*, *d – d'*) részt vesznek a harmóniában, addig a szibilánsok (*s – s'*, *z – z'*) nem. Az affrikáták (*c – c'*), a nazálisok (*n – n'*), a laterálisok (*l – l'*) és a tremulánsok (*r – r'*) viszont nem fordulnak elő olyan toldalékokban, amelyekben viselkedésük egyértelműen tisztázható lenne. Ugyanakkor Fejes (2021) töveken végzett vizsgálata kimutatta, hogy a magánhangzó-mássalhangzó-harmónia legalábbis erős tendenciaként megvan a tövekben is, és itt az affrikáták a szibilánsokkal, a nazálisok, a laterálisok és a tremulánsok pedig az explozívákkal tartanak, azaz az utóbbiakat közül a palatalizálatlanokat tipikusan hátul képzett magánhangzók követik és hátul képzett magánhangzók után állnak, míg a palatalizáltakat elől képzett magánhangzók követik és elől képzett magánhangzók után állnak – az előbbieket esetében azonban ilyen tendencia nem figyelhető meg. Ez a vizsgálat utólag is megerősíti, hogy a palatalizáltság szerinti mássalhangzó-váltakozást mutató és nem mutató toldalékok esetében a szibilánsok jelenléte a döntő – a *vel-se-nze* 'ház-INE-3SG' alak viszont azt is mutatja, hogy mássalhangzó-kapcsolatokban a szibilánsok azon mássalhangzók alternációját is blokkolják, amelyek egyébként részt vennének a váltakozásban (**vel-se-nze*).

Keresztes (1990: 55; 2011: 64) az ablatívuszrag allomorfiájának leírása során jegyzi meg, hogy a *-te*, *-de* allomorfok akkor használatosak, ha az előttük álló mássalhangzó palatalizálatlan, ám az utolsó magánhangzó elől képzett: a példa mindkét esetben a *vergiz-de* 'farkas-ABL'. Fejes (2021) alapján azt feltelezhetjük, hogy az ilyen tövek viszonylag ritkák, és e példához hasonlóan szibilánsra végződnek.² Ugyanakkor el is bizonytalaníthat minket az a tény,

² A korpuszok alapján (Arkhangelskiy 2019) szövegben a *-de* variáns az esetek kb. 63%-ában, a *-do* variáns kb. 33%-ában jelenik meg, míg a más variánsok sokkal ritkábbak: a *-de* és a *-te* allomorf aránya együtt is 1% alatt marad.

hogy Fejes (2021) vizsgálata kizárólag a szókezdő, illetve az egyszótagú szavak végén és az első és második szótag határán álló mássalhangzókra terjed ki, és egyáltalán nem vizsgálja, hogy a harmónia kiterjed-e a többszótagú szavak szóvégi mássalhangzójára is.

A probléma szempontjából érdekes lehet Jevszejev (1963: 421) megjegyzése: ő kifejezetten arról ír, hogy a toldalékbeli *d*, *l*, *n*, *r* és *t* nem lágyul elöl képzett utolsó szótagi magánhangzó után akkor, ha a *tő* végén palatalizálatlan *z*, *s* vagy *c* áll. Látható tehát, hogy ő ebben a pozícióban kizárólag szibilánsokat és affrikátát említ. Ezt a helyet idézi Zaicz (1994/1995: 171), és utal Erdődi (1968: 201–202) hasonló kijelentésére is.³ E szerzők egyike sem hozza összefüggésbe a toldalékalternációkban a szibilánsok és egyéb, palatalizált változattal is rendelkező mássalhangzók között megfigyelhető eltérésekkel.

Koizumi (1980) SPE-stílusú levezetésében viszont már olyan szabályokat állít fel, melyek szerint (a) a toldalékokban csak a zárhangok palatalizálódnak, (b) a palatalizálatlan szibilánsokkal szomszédos mássalhangzók depalatalizálódnak: ez a szabály egyaránt felelős azért, hogy a 3SG birtokos személyrag alakja nem **-ńze*, hanem *-nze*, és azért is, hogy **vergizd'e* alak helyett *vergizde* jelenik meg. Ebből a levezetésből azonban az következne, hogy csak a szibilánsok (ill. affrikáták) után megy végbe a depalatalizáció, más palatalizálatlan *tővégi* mássalhangzók után nem – azaz nem ad magyarázatot az erza korpusz (Arkhangelskiy 2019) olyan alakjaira, mint pl. az *oбeдmэ* (**oбeдme*) 'ebéd-ABL'.

Ebben a cikkben rámutatok: eredeti erza szavakban utolsó szótagjukban elöl képzett magánhangzót, de a *tő* végén palatalizálatlan (bár palatalizált párral rendelkező) mássalhangzót kizárólag szibilánst találunk. Ugyanakkor

³ Zaicz szerint Erdődi Koljadenkovot idézi, de ennek a kiadványban semmilyen nyomát nem találtam. Az előszóban Koljagyonkov néven emlegetett nyelvészre csak mint szótáríróra és mint egy mondattani leírás szerzőjére találtam utalást. Koljagyonkov (1949: 272) valóban hasonlóan ír, de Erdődi nem utal rá, a két leírás pedig erősen eltér egymástól. (A nevet az erza Wikipédia *Коля́дёнков* formában adja meg.) A szibilánsok és affrikáták hasonló elkülönítése felbukkan Zaicz egy másik írásában is: „A szó belsejében előforduló lágy mássalhangzó-fonémák: a páros dentális *t'*, *d'*, *ń*, *r'*, *l'*, illetve a páratlan palatális *j* viszont a következő szótagot palatálissá teszi. [...] A dentális mássalhangzó-fonémák palatalizáló hatása csak akkor nem érvényesül, ha *z*, *s* szibiláns vagy *c* affrikáta előzi meg őket; pl. *vergiz* 'farkas' : Abl *vergiz-de*, NomPl *vergiz-t*, *piks* 'kötél' : Abl *piks-te*, NomPl *piks-t'*” (Zaicz 1993: 429). Itt valami nyilván összekeveredett, hiszen az nem is várható, hogy a palatalizálatlan *s*, *z* és *c* palatalizáljon, hanem arról van szó, hogy itt az elöl képzett magánhangzók palatalizáló hatását blokkolják. (Ezzel szemben a palatalizált *ś*, *ź* és *ć* természetesen palatalizálnak.)

az újabb orosz jövevényszavak között van példa ilyen helyzetben tövégi *c*, *d*, *l*, *n*, *r* és *t* mássalhangzókra is, ezek pedig – a korpuszok tanulsága szerint – pontosan úgy viselkednek, mint a tövégi *s* és *z*.

2. A vizsgálat

A vizsgálatot korábbi kutatásaimhoz hasonlóan (Fejes 2020, 2021) Mézáros – Sirmankina (2003) alapján végeztem. A szótárban olyan szavakat kerestem, melyek utolsó magánhangzója *i* (*u/bi*) vagy *e* (*e/э*), szó végi mássalhangzója pedig *z*, *s*, *c*, *d*, *t*, *n*, *l*, *r*⁴ (*з*, *с*, *у*, *д*, *м*, *н*, *л*, *р*), illetve olyanokat, amikor ezek után csak nem dentális, azaz palatalizált fonémapárral nem rendelkező mássalhangzó áll: *m*, *p*, *b*, *v*, *f*, *k*, *g*, *h* (*м*, *п*, *б*, *в*, *ф*, *к*, *г*, *х*) – az utóbbiak ugyanis elvben nem befolyásolhatják a harmóniát.

A jelen vizsgálat nem érinti az igéket, főként azért, mert az igei toldalékok között nincs olyan, amelynél az ablatívuszragéhoz hasonló alternáció lenne említve. Természetesen ha nincs is, érdemes lehet megvizsgálni, hogy az ige-tövek esetében mennyire gyakori, hogy utolsó szótagi elől képzett magánhangzó után tövégi palatalizálatlan dentális van.

Az alábbiakban az erza nyelvi adatokat a szótárban megjelenő formában, cirill betűkkel idézem. Jelentésként azokat adom meg, melyek a szótárban elsőként szerepelnek, csak kivételesen, ha a jelenség megértésének érdekében célszerű, idézek a szótárban hátrébb megjelenő jelentést (ilyenkor a jelentésmegadás három ponttal kezdődik). A stílusminősítéseket, szókincsrétegi és szófaji besorolásokat elhagytam.

Nem utalok azokra a szavakra, amelyek ugyan a vizsgált fonémamintázatra végződnek, de további toldalékot nem kaphatnak. Ilyenek az *-ems* végű igei szótári alakok (az infinitívus illatívusa), ill. az illatívuszrag határozószókból (*аламкес* 'egy kicsit (időre), egy kis időre/ideig', *келес* 'szélesre, tárva-nyitva', *меӱс* 'miért?') és névutókból (*видьс* '-ig, -hoz/-hez/-höz'), a többes szám *-t* jele, mely a pluralia tantumokon jelenik meg (*кадовикст* '(étel)maradék' < *кадовикс* 'megmaradó', *овот-верьгизт* ~ *овтт-верьгизт* 'vadállat(ok)' < *овто* 'medve', *верьгиз* 'farkas'), a többes szám harmadik személyű személyrag, mely határozószókon (részben számnévből képzettek: *ка-*

⁴ A szokatlan sorrendet itt az indokolja, hogy a *ver'giz* 'farkas' példájával kezdek, ezt követi ennek zöngétlen párja, majd az affrikáta mint a korábbi vizsgálatok alapján a harmóniából szívesen kimaradó hang. Ezt követik azok a mássalhangzók, melyek viszont a korábbi vizsgálatok alapján szívesen részt vesznek a harmóniában, az explozívák esetében megint a zöngéssel kezdve.

вонест 'ők ketten/kettesben' (*кавто* 'kettő, két'),⁵ és névmásokon (*вейкест-вейкест* 'egymást', *сынст* 'öket', *тенст* 'nekik' stb.) jelenik meg.

2.1. A z végű tövek

Mint a fentiekben jeleztük, a szibilánsok szívesen maradnak ki a harmóniából, így azt várhatjuk, hogy viszonylag sok, utolsó szótagjában elől képzett magánhangzót tartalmazó, de palatalizálatlan *z*-re végződő tő lesz. Várakozásaink ellenére nagyon kevés ilyen találunk. A *верьгиз* 'farkas' (illetve a vele alkotott két összetétel: *авакаверьгиз* ~ *авака верьгиз* 'nőstény farkas', *атякаверьгиз* ~ *атяка верьгиз* 'hím farkas') szón kívül csak két ilyen erza szó van a szótárban: némileg ironikus módon a *вирез* 'bárány', illetve az *ур-дез* 'borda'.

Ezeken kívül találunk néhány keresett felépítésű friss orosz jövevényszót is: *анализ* 'elemzés, analízis', *киргиз* 'kirgiz', *протез* 'protézis', *сюприз* 'meglepetés', *эскиз* 'vázlat'. Mint arra dolgozatom bírálója felhívta figyelmet, ezekben az esetekben nem egyértelmű, hogy az átvételek az orosz fonémaértéknek (és az írásképek) megfelelően zöngések, vagy a toldalékolatlan alakban szóvégre kerülő zöngés obstruensek kiejtésének megfelelően zöngétlenek. Ezt leginkább a szóvégi zöngésségre érzékeny ablativusi és prolativusi esetragok alakjával lehet ellenőrizni (vö. Maticsák 2003: 152, 154). Sajnos az erza korpuszokban (Arkhangelskiy 2019) ezekkel a tövekkel ablativusragos adatot nem találtam. Ugyanakkor más *з* végű újabb orosz jövevényszavak egyértelműen azt mutatják, hogy a tövégi mássalhangzó zöngés: *колхоз-до* 'kolhoz-ABL', *газ-до* 'gáz-ABL', *арбуз-до* 'dinnye-ABL', *навоз-до* 'trágya-ABL' (nem **колхоз-то* stb.), *вуз-га* 'főiskola-PROL', *Кавказ-га* 'Kaukázus-PROL', *союз-га* 'szövetség-PROL', *совхоз-га* 'szovhoz-PROL' (nem *вуз-ка* stb.). Egyedül egy *союз-то* 'szövetség-ABL' alak utal arra (amennyiben nem hibáról van szó), hogy esetleg némi ingadozás előfordulhat (ez akár nyelvjárási háttérű is lehet, ld. Rédei 1984: 210–211) – de mindenképpen a zöngés ejtés az uralkodó. A többes számú alakok pedig azt mutatják, hogy a toldalék mássalhangzója az orosz jövevényszavakban is palatalizálatlan: *анализ-т* 'elemzés-PL', *киргиз-т* 'kirgiz-PL', *эскиз-т* 'vázlat-PL' stb.

⁵ Megjegyzendő, hogy a szótár a számnévből képzett határozószók bemutatásában nem következetes, hiszen a netes keresések tanulsága szerint van *колмонест* 'ők hárman', *ветенест* 'ők öten', *сисемнест* 'ők heten', *кавксонест* 'ők nyolcan', *вейксэнест* 'ők kilencen', *комсьнест* 'ők huszan' stb. alak is; illetve a szabálytalan *кавонест* 'ők ketten/kettesben' mellett használatos a szabályos *кавтонест* forma is – ezek a szótárban nem szerepelnek.

2.2. Az *s* végű tövek

A *z* végű tövek alacsony száma alapján arra tippelhetnénk, hogy *s* végű töből is kevés lesz. Ebben az esetben azonban azzal szembenésülünk, hogy az ilyen tövek száma nagyon is magas. Ha viszont csak az eredeti erza töveket vizsgáljuk, azzal a furcsasággal kell szembenésznünk, hogy az ilyen tövek mindegyike mássalhangzó-kapcsolatra végződik.⁶ Ráadásul a *pec* 'tarlórépa' (illetve a vele alkotott összetétel: *якстепец* 'cékla' – *якстепе* 'piros, vörös') kivételével ez a mássalhangzó-kapcsolat mindig *ks*, amely szinte mindig képző. A képzést jelen esetben nem történeti, hanem szinkrón szempontból értem. Akkor beszélek képzésről, amikor a nyelvhasználó a képzett és a képzés alapjául szolgáló szót jó eséllyel össze tudja kapcsolni: még ha a képző szemantikai funkciója nem is mindig azonos, sőt nem is egyértelmű, a két szó jelentése között valamilyen hasonlóság ismerhető fel.

A legtöbb esetben igéből képzett főnévről van szó. A képző nem mindig egyszerűen *-ks*, különösen a *-vks* képzőbokr gyakori, időnként csak körültekintő elemzéssel lehetne eldönteni, hogy *-vks* képzőbokrrol vagy *-v* képzős igéből való főnévképzésről van-e szó (e kérdéssel itt most nem foglalkozunk).⁷ Az ide tartozó szavak magas számára való tekintettel csak néhány példát hozok:⁸ *арцевкс* 'elgondolás, elképzelés' (*арцевемс* 'elgondolkodik'), *асатыкс* 'szükség, hiányosság' (*асатомс* 'hiányzik, nem elég'), *видевкс* 'vetés' (*видемс* '(el)vet, bevet'), *казевкс* 'ajándék' (*каземс* '(meg)ajándékoz'), *кирькс* 'kör' (*кирямс* 'összehúzódik'), *нилевкс* 'korty' (*нилевемс* 'lenyelődik', *нилемс* '(le)nyel') stb., összesen kb. 40 példa.

Jelentős azon főnevek száma is, melyek főnévből képzettek. Ezek között nem jellemző a képzőbokrrok használata, néhány esetben azonban a toldalék csokolja a tövet: *видьмекс* 'mag, vetőmag' (*видьме* 'mag'), *инзейкс* 'málnabokr' (*инзей* 'málna'), *кедькс* ~ *кетькс* 'karkötő, karperec' (*кедь* 'kéz') stb., még kb. 10 példa.

A szótár a *пель* 'fél' szót számnévnek minősíti. A számnévek közül csak ehhez járul a *-ks* főnévképző, viszont a szótár tartalmaz olyan adatokat, amelyek alapján egy főnevet is feltételezhetünk: *пельга* 'oldalán', *пельде*

⁶ Ennek történeti magyarázata az lehet, hogy a nem mássalhangzó-kapcsolatban álló *s*-ek zöngésedtek – ennek részletei azonban túlmutatnak dolgozatunk témáján.

⁷ A kérdésről ld. Maticsák 2012: 115–116.

⁸ A szójelentést követően a zárójelben a képzés alapjául szolgáló lexéma és jelentése szerepel. Több szó összetételek utótagjaként is előfordul, de terjedelmi okokból ilyen példákat itt nem hozok.

'oldalról, felől' (határozószónak minősítve). Ezek alapján főnévből képzettnek nyilváníthatjuk a *нелькс* 'rész, részlet' szót.

Melléknévből képzett főnevet csak egyet találunk: *верькс* 'felső része vminek' (*вере* 'felső').⁹ Néhány példa határozószóból képzett főnévre is akad: *венелькс* 'kint, szabad levegő' (*венеле* 'kint, kívül, a szabadban'), *икелькс* 'elülső rész, eleje vminek' (*икеле* 'elöl'), *малавикс* 'közeli, közel álló' (*малав* 'közel, közelebb'), *седикелькс* 'régii kor/idők', (*седикеле* 'azelőtt, korábban').

Más esetekben nem egyszerű azonosítani, hogy mihez is járul a képző. Vagy egyáltalán nem találunk megfelelő tövet, vagy ha igen, akkor hangalaki és jelentésbeli akadályai vannak az egyértelmű azonosításnak. Ugyanakkor az igen valószínűtlen, hogy a *-ks* szóvég csak a véletlennek köszönhetően jelent meg ennyi szóban (különösen még összetettebb mássalhangzó-kapcsolat részeként), így gyanítható, hogy az esetek túlnyomó többségében történetileg ezekben is a *-ks* képzővel van dolgunk: *велькс* 'a felső része vminek; tejföl, tejszín' (? *вельтямс* 'betakar, beborít, befed'), *верькс* 'szemgyulladás' (? *верь* 'vér'), *визькс* ~ *виськс* 'szégyen, szégyenérzet' (? *виздемс* 'szégyenkezik') stb., kb. 20 további példa.

Egy esetben a *-ks* képző jövevényszón jelenik meg: *церькс* ~ *черькс* 'vonal, vonás' (or. *черта* 'ua.'). Szemantikailag elképzelhető lenne, hogy a *черькс* alapja a *черь* 'haj; hajsza; szőr', de a *ć* ~ *č* ingadozás orosz jövevényszavakban szokott jelentkezni. Az orosz *ч* (IPA [tʃ]) ugyanis lágyabb, mint az erza ([tʃ], [tʃ̥]), ezért az erza jellemzően *č*-vel ([tʃ̥]) vette át. (Ez mára megváltozott, ami valószínűleg részben az általánossá vált kétnyelvűséggel magyarázható, részben pedig az írásképp alapján való átvétel valószínűségének erős növekedésével.)

A főneveken kívül *-ks* képzővel képzett mellékneveket is találunk, de ezek kivétel nélkül igékből képződnek. Az esetek többségében a képző nem

⁹ Cikkem bírálója hívta fel rá a figyelmemet, hogy a *верькс* etimológiailag azonos a következő bekezdésben tárgyalt, részben azonos jelentésű *велькс*-szel, és a finn *ylä* 'felső', *yli* 'felett', *ylös* 'fel' stb. alakokkal függ össze. Én valószínűtlennek látom, hogy a *верькс* és a *вере* alakokban a rotacizáció egymástól függetlenül ment végbe, és azt is, hogy előbb a rotacizáció végbement, majd a *верькс* alaknak létrejött egy rotacizálatlan *велькс* változata is, illetve bizonyos fokú jelentéshasadás is végbement. Ennél sokkal valószínűbb, hogy a rotacizált és rotacizálatlan változatok már korábban elkülönültek, és a *-ks*-vel való képzés külön-külön ment végbe. Éppen ezért a két szó külön tárgyalását indokoltnak tartom.

egyszerűen *-ks*, hanem *-iks* alakban jelenik meg:¹⁰ *анелькс* 'elkényeztetett, kényes' (*анелямс* '(el)kényeztet'), *витевикс* 'kijavítható' (*витемс* 'kiegyenesít; megjavít, kijavít', *витевемс* 'kijavítja magát, helyesbít'), *эвтавикс* 'elmondható, kimondható' (*эвтамс* '(el)mond, (el)mesél', *эвтавомс* 'kimondatik, kimondják'), *кадовикс* 'megmaradó, fennmaradó, visszajáró' (*кадомс* '(el)hagy', *кадовомс* 'marad'), *маштовикс* 'alkalmas, megfelelő' (*маштомс* 'tud, képes' és 'megöl, elpusztít', *маштовомс* csak 'elpusztul, megsemmisül'), *неявикс* 'látható' (*неявомс* 'látszik, látható' – '(meg)lát': *неемс*), *содавикс* 'ismerős, ismert' (*содамс* 'tud, (meg)ismer', *содавомс* '(meg)ismerszik, felismerődik'), *эрикс* 'életképes, életrevaló' (*эрямс* 'él'), *эрявикс* 'kellő, szükséges, fontos' (*эрявомс* 'kell') stb., még 7-8 példa.

Csak két eset van, amikor a képzés alapjául szolgáló lexémát nem sikerült azonosítanom: *аеркс* 'kellemetlen, kínos',¹¹ *аутикс* 'felesleges' (? *аутемс* 'áll/van/tartózkodik/található vhol; kerül vmennyibe').

Természetesen van egy sor olyan orosz jövevényszó is, melynek utolsó szótagjában elől képzett magánhangzó, végén pedig *s* áll, de ezek száma a *-ks* képzősöké mellett eltörpül: *адрес* 'cím, címzés, lakcím', *вес* 'súly', *дефис* 'kötőjel', *интерес* 'érdeklődés', *кодекс* 'törvénykönyv', *конгресс* 'kongresszus', *префикс* 'prefixum', *прогресс* 'haladás', *процесс* 'folyamat', *регресс* 'hanyatlás, visszaesés, visszafejlődés, regresszió', *рейс* 'útvonallátás', *рис* 'rizs', *секс* 'szex, szexualitás', *синтаксис* 'mondattan, szintaxis',

¹⁰ Mint bírálóm megjegyzi, a *-viks* produktív igenévképző. Ez kétségtelenül fontos információ abból a szempontból, hogy ezek szerint az igei paradigmának is vannak olyan alakjai, amelyekhez pl. az ablatívus ragja *-te* alakban járulhat. Ugyanakkor nem egyértelmű, hogy a fenti *-viks* végű alakok (márpedig a többség ilyen) igenevék-e. Mészáros – Sirmankina (2003) egyértelműen jelzi, ha egy szótárazott alak igenév – ezekben az esetekben azonban nem. Ebből arra következtethetünk, hogy e szavakat, ha igenévből is keletkezettnek, de melléknévnek tartják. Erre utal az is, hogy az igeék számához képest meglehetősen kevés ilyen alakot találunk. Az esetek többségében mind a *-s*-visszaható képző igéből, mint a visszaható képző nélküli igéből való képzés elképzelhető. Csak néhány esetben dönthető el egyértelműen a kérdés, pl. a *маштовикс* 'alkalmas, megfelelő' szóról az ott leírtak alapján csak a *маштомс* 'tud, képes' igéből való képzés jöhet szóba (hasonlóképpen *кадовикс* 'megmaradó, fennmaradó, visszajáró', *неявикс* 'látható'), ellenben pl. az *эрявикс* 'kellő, szükséges, fontos' alak szemantikailag csak igen áttételesen vezethető le az *эрямс* 'él' igéből.

¹¹ Mint bírálóm megjegyzi, itt az *a* tagadószó és az *эрявомс* 'kell' ige kapcsolatából fejlődött szerkezetéről van szó. A szokatlan fejlődés miatt (az *a*- prefixumként nem funkcionál, a *tő* rövidült és az *í* depalatalizálódott, a 'kellemetlen, kínos' jelentés távol áll a 'szükséges' – 'szükségtelen' jelentéskörtől) azonban kapcsolat a nyelvhasználók számára aligha lehet világos.

суффикс 'képző, szuffixum', *тезис* 'tétel, tézis', *теннис* 'tenisz', *фитнес* 'fitnessz', *экспресс* 'expressz(vonat)'.
 Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a vizsgált mintában az *s*-re végződő tövek száma sokszorososa a *z*-re végződő tövekének, de ez, vagy legalábbis ennek mértéke lényegében egyetlen gyakori képzőnek köszönhető.

2.3. A *c* végű tövek

Az egész szótárban egyetlen olyan *c*-re végződő eredeti erza szót találunk, melynek utolsó (és egyetlen) szótagjában elől képzett magánhangzó áll, az is ragozhatatlan határozószó: *тыц* 'színültig, zsúfolásig, dugig'.

Ezzel szemben találunk jó néhány friss orosz jövevényszót, melynek fonológiai felépítése megfelel a keresett mintának: *австралиец* 'ausztrál, ausztráliai őslakó', *австриец* 'osztrák', *бельгиец* 'belga', *вегетарианец* 'vegetáriánus', *голландец* 'holland', *дворец* 'palota', *живописец* 'festő', *испанец* 'spanyol', *кавказец* 'kaukázusi', *китаец* 'kínai', *кореец* 'koreai', *латвиец* 'lett', *летописец* 'krónikaíró, krónikás', *литовец* 'litván', *мариец* 'csereemis, mari', *ненец* 'nyenyec', *образец* 'minta', *полководец* 'hadvezér', *танец* 'tánc', *украинец* 'ukrán', *шприц* 'fecskendő', *японец* 'japán'.

Ablativusi alakot a hasonló szavakkal a korpuszokban (Arkhangelskiy 2019) nem találunk, de a többes számú alakok mutatják, hogy ezekben sem palatalizálódik a toldalék mássalhangzója: *украинец-т* 'ukrán-PL', *боец-т* 'harcos-PL', *дворец-т* 'palota-PL' stb.

2.4. A *d* végű tövek

Várakozásaink szerint a szótárban nem vagy kevés olyan erza szót találunk, amelyek az utolsó szótagi elől képzett magánhangzójuk után *d*-re végződnek. Valóban nem is találunk, és az orosz jövevényszavak között sincs sok ilyen: *велосипед* 'kerékpár, bicikli', *вред* 'kár, ártalom, hátrány', *гибрид* 'hibrid, keresztezett', *дивиденд* 'osztalék', *инвалид* 'rokkant, invalidus', *обед* 'ebéd', *поезд* 'vonat', *самоед* 'szamojéd', *след* 'nyom', *спид* 'AIDS', *съезд* 'kongresszus', *швед* 'svéd'.

Az erza korpuszokban (Arkhangelskiy 2019) ablativusban csak az *обедтэ* 'ebéd-ABL' formát találjuk meg, de a *Давид-тэ* 'Dávid-ABL' és a *Леонид-тэ* formák is megerősítik, hogy a toldalék mássalhangzója ilyen esetekben palatalizálatlan. Erről tanúskodnak a többes számú alakok is: *вид-т* 'fajta-PL', *искусствовед-т* 'művészettörténész-PL', *инвалид-т* 'rokkant-PL' stb.

Ebben az esetben is felmerülhet a kérdés, hogy a tövégi mássalhangzó tényleg zöngés-e. Az ablativus alakja azonban ebben az esetben nem nyújthat segítséget, hiszen gemináta jön létre, és ebben mindenképpen bekövetkezik a

zöngétlenedés (ld. Maticsák 2003: 154–155). A prolativusi esetragok azonban ebben az esetben is megbízhatóan mutatják, hogy a tővégi mássalhangzó zöngés-e vagy zöngétlen (vö. Maticsák 2003: 154). Az erza korpuszokban (Arkhangelskiy 2019) két példa is van: *след-га* 'nyom-PROL', *съезд-га* 'kongresszus-PROL' (nem **след-ка* stb.), de más *ð* végű tövek esetében is a tővégi mássalhangzó egyértelműen zöngés: *суд-га* 'bírótság-PROL', *отряд-га* 'osztág-PROL', *завод-га* 'gyár-PROL', *город-га* 'város-PROL'. Zöngétlen ejtésre utaló alak nem fordul elő. Emellett a korábbi szakirodalomból zöngésségre utal Feoktyisztov (1966: 179) is, aki a szóösszetételekben és szókapcsolatokban végbemenő progresszív zöngésítésre egyik példaként az *обед шка* [обед жга] 'dél (szó szerint ebédidő)' szerkezetet hozza.

2.5. A *t* végű tövek

Ahogy a *d*-re végződő, utolsó szótagjában elől képzett magánhangzót tartalmazó szavakra sem számíthatunk, *t* végűekre sem. A toldalékolható alakok azonban kivétel nélkül az oroszról frissen átvett főnevek, ráadásul szinte kivétel nélkül nemzetközi vándorszavak: *акцент* 'hangsúly', *алфавит* 'ábécé', *аппетит* 'étvágy', *аргумент* 'érv, argumentum', *арест* 'letartóztatás, őrizetbe vétel', *артист* 'művész, színészművész, előadóművész', *ассистент* 'asszisztens, tanársegéd', *балет* 'balett, táncjáték', *бандит* 'bandita, útonálló, rabló', *банкет* 'bankett', *билет* 'jegy', *бинт* 'kötés, pólya', *бюджет* 'kötségvetés, büdzsé', *визит* 'látogatás, vizit', *винегрет* 'franciasaláta', *винт* 'csavar', *гармонист* 'harmonikás', *гимназист* 'gimnazista', *диалект* 'nyelvjárás, tájszólás, tájnyelv, dialektus', *документ* 'dokumentum, okirat', *доцент* 'docens', *жакет* 'kosztümkabát, zsakett', *жилет* 'mellény', *журналист* 'újságíró', *инструмент* 'eszköz, műszer', *интеллигент* 'értelmiségi', *кабинет* 'dolgozószoba', *кит* 'bálna, cet', *клиент* 'ügyfél, kliens', *конверт* 'boríték', *конкурент* 'vetélytárs, versenytárs', *конспект* 'tartalmi ismertetés, kivonat', *контекст* 'szövegösszefüggés, kontextus', *концерт* 'hangverseny, koncert', *корреспондент* 'tudósító, levelező', *кредит* 'hitel', *лингвист* 'nyelvész, nyelvtudós', *лист* '(fa)levél', *лифт* 'felvonó, lift', *менталитет* 'mentalitás, lelki alkat', *объект* 'tárgy', *окулист* 'szemorvos', *оппонент* 'opponens, bíráló', *оптимист* 'derülátó, optimista', *опыт* 'tapasztalat', *орнамент* 'díszítés, ornamentika', *ответ* 'felelet, válasz', *пакет* 'csomag', *паразит* 'élősdí, parazita', *паркет* 'parkett', *парламент* 'országgyűlés, parlament', *пессимист* 'pesszimista, borúlátó', *пианист* 'zongorista, zongorajátékos, zongoraművész', *пистолет* 'pisztoly', *портрет* 'arckép, képmás, portré', *поэт* 'költő', *предмет* 'tárgy', *президент* '(állam)elnök', *проект* 'terv, tervezet', *процент* 'szá-

zalék', *рецепт* 'recept', *свет* 'világ, világegyetem', *совет* 'tanács', *специалист* 'szakember, szakértő, specialista', *стилист* 'stílusművész', *студент* 'egyetemi hallgató', *субъект* 'alany', *сюжет* 'cselekmény', *табулет* 'hokedli', *текст* 'szöveg', *телетекст* 'teletext', *трафарет* 'sablon, minta', *туалет* 'mosdó, vécé', *турист* 'turista', *университет* 'egyetem', *факультет* '(egyetemi/főiskolai) kar', *фармацевт* 'gyógyszerész, patikus', *фундамент* 'alap, alapzat, fundamentum', *цемент* 'cement', *шахматист* 'sakkozó, sakkjátékos', *шрифт* 'betűtípus', *эгоист* 'önző, egoista', *эксперимент* 'kísérlet', *эксперт* 'szakértő', *элемент* 'elem, alkotóelem, alkotórész', *эпитет* 'jelző, epitheton', *этикет* 'etikett, illemtan', *юрист* 'jogász'.

Amint az sejthető, a korpuszadatok (Arkhangelskiy 2019) azt igazolják, hogy a mássalhangzó palatalizálatlan marad: *бюджет-тэ* 'bűdzsé-ABL', *университет-тэ* 'egyetem-ABL', *объект-тэ* 'tárgy-ABL'; *проект-т* 'projekt-PL', *объект-т* 'tárgy-PL', *билет-т* 'jegy-PL' stb.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az utolsó szótagjukban elől képzett magánhangzót tartalmazó eredeti erza szavak sosem végződnek *t*-re.

2.6. Az *n* végű tövek

Az utolsó szótagjukban elől képzett magánhangzót tartalmazó, *n*-re végződő szavak is mind orosz eredetűek: *апельсин* 'narancs', *бензин* 'benzin', *вазелин* 'vazelin', *витамин* 'vitamin', *графин* 'palack, üveg(palack)', *грузин* 'grúz', *датчанин* 'dán', *керосин* 'petróleum', *кокаин* 'kokain', *магазин* 'üzlet, bolt, áruház', *маргарин* 'margarin', *никотин* 'nikotin', *орден* 'érdemrend, rendjel, kitüntetés', *рентген* 'röntgen(sugarak)', *румын* 'román', *сатин* 'szatén', *словен* 'szlovén', *термин* 'szakkifejezés, terminus', *ужин* 'vacsora', *финн* 'finn', *чин* 'rang', *член* 'tag', *экзамен* 'vizsga'.

A korpuszokban (Arkhangelskiy 2019) az ablativusszal a leggyakoribbak az *-in* végű családnevek: *Ромашкин-дэ* 'Romaskin-ABL', *Курткин-дэ* 'Kurotkin-ABL', *Эскин-дэ* 'Eszkin-ABL' stb., de van *экзамен-дэ* 'vizsga-ABL', *витамин-дэ* 'vitamin-ABL' stb.;¹² többes számban *спортсмен-т* 'sportoló-PL', *экзамен-т* 'vizsga-PL', *член-т* 'tag-PL' stb.

2.7. Az *l* végű tövek

Az utolsó szótagjukban elől képzett magánhangzót tartalmazó, *l*-re végződő szavakból még orosz eredetű is kevés akad: *ангел* 'angyal', *карел* 'kar-

¹² A *мандарин-до* 'mandarin-ABL' alak talán az író nyelvjárási háttérével magyarázható, azaz anyanyelvjárásában talán svá állt az irodalmi nem első szótagi *e/o* helyén, és az csak a mássalhangzó-környezet hatására ejtődött előrébb vagy hátrébb.

jalai', *смел* 'bátor'. Nem csoda, ha ablativusszal a korpuszban (Arkhangelskiy 2019) is csak tulajdonnevekre találunk példát: *Михаил-дэ* 'Mihail-ABL', *Самуил-дэ* 'Szamuil-ABL'. Többes számban több példa is van: *ангел-т* 'angyal-PL', *карел-т* 'karél-PL', *отдел-т* 'részleg-PL' stb.

2.8. Az *r* végű tövek

Az utolsó szótagjukban elől képzett magánhangzót tartalmazó, *r*-re végződő szavak száma ugyan jelentősen meghaladja a hasonló, *l*-re végződő szavak számát de ezek is kizárólag orosz jövevényszavak (jellemzően nemzetközi vándorszavak): *акушер* 'szülész', *банкир* 'bankár', *барьер* 'korlát, sorompó', *башкир* 'baskír', *буксир* 'vontatóhajó', *бухгалтер* 'könyvelő', *гарнир* 'köret, körítés', *декодер* 'kódleolvasó, dekóder', *жир* 'zsír', *инженер* 'mérnök', *кассир* 'pénztáros', *клевер* 'lóhere', *командир* 'parancsnok', *компьютер* 'számítógép', *лазер* 'lézer', *мастер* 'mester', *милиционер* 'rendőr', *мир* 'béke', *номер* 'szám, számjegy', *офицер* '(katona)tiszt', *парикмахер* 'fodrász, borbély', *пассажир* 'utas', *пенсионер* 'nyugdíjas', *Питер* 'Szentpétervár, Pétervár', *премьер* 'miniszterelnök', *пример* 'példa', *принтер* 'nyomtató, printer', *револьвер* 'revolver, forgópisztoly', *революционер* 'forradalmár', *север* 'észak', *сканер* 'szkenner, lapolvasó', *тренер* 'edző, tréner', *фельдшер* 'felcser, orvossegéd', *фермер* 'gazdálkodó, farmer', *характер* 'jellem, karakter', *центнер* '(méter)mázsa (súlymértékegység)', *шофер* 'gépkocsivezető, sofőr', *ювелир* 'ékszerész'.

Példák a korpuszokból (Arkhangelskiy 2019): *центнер-дэ* 'mázsa-ABL', *турнир-дэ* 'bajnokság-ABL', *командир-дэ* 'parancsnok-ABL'; *центнер-т* 'mázsa-PL', *номер-т* 'szám-PL', *сувенир-т* 'ajándéktárgy-PL'.

2.9. A dentális + nem-dentális mássalhangzó-kapcsolatra végződő tövek

Az eredeti erza tövek közül az utolsó szótagjukban elől képzett magánhangzót, a végükön palatalizálatlan dentális és nem dentális mássalhangzó kapcsolatát tartalmazó szavak kivétel nélkül orosz jövevényszavak (többségükben ismét nemzetközi vándorszavak), melyek ide tartoznak: *герб* 'címer', *диск* 'lemez', *митинг* '(tömeg)gyűlés', *очерк* 'karcolat', *серб* 'szerb', *сленг* 'szleng', *сёрфинг* 'szörfözés', *фейерверк* 'tűzijáték', *цинк* 'cink', *цирк* 'cirкус', *шейтинг* 'testformálás'.

Az ilyen mássalhangzó-kapcsolatokra végződő tövek todalékolása a korpuszokban (Arkhangelskiy 2019) a palatalizáció szempontjából meglepően erős ingadozást mutat: *фейерверк-тэ* 'tűzijáték-ABL', de *герб-те* 'címer-ABL'; a jóval gyakoribb többes számú alakoknál: 5 *очерк-т* vs. 38 *очерк-ть*

'karcolat-PL', 26 *диск-т* vs. 17 *диск-ть* 'lemez-PL' stb. A kérdés további vizsgálatot igényel.

3. Összefoglalás

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy ha egy eredeti erza szótó utolsó szótagjában elől képzett magánhangzó van, akkor a szóvégi palatalizálatlan dentális mássalhangzója csak szibiláns (*s* vagy *z*) lehet. Ez ismét megerősíti azt a feltételezésünket, hogy a toldalékok palatalizálatlan dentális mássalhangzói akkor nem vesznek részt a harmóniában, ha szibilánsok, vagy ha szibilánsokkal állnak mássalhangzó-kapcsolatban. Ezen kívül megerősíti, hogy a szibilánsok (szemben az explozívakkal, a nazálisokkal, a laterálisokkal és a tremulánsokkal) a harmóniából tövön belül nemcsak a szó első felében, de szó végén is kimaradnak.

Az azonban, hogy az utolsó szótagjukban elől képzett magánhangzót tartalmazó tövek között egy olyat sem találtunk, mely *c*-re végződne, látszólag azt mutatja, hogy a dentális affrikáták részt vesznek a harmóniában. Ezt azonban aligha mondhatjuk ki, ha figyelembe vesszük, hogy a szó végi dentális affrikáták eleve nagyon ritkák az erzában: a fent bemutatott példákon kívül *c* kizárólag a szintén jövevény *абыау* 'bekezdés' szó végén fordul elő a szótárban. A *č* azonban előfordul eredeti (vagy régebbi jövevény) erza szavakban is: *кагоуь* 'piszkos, szennyes, mocskos, szutykos, maszatos', *козлеуь* 'turbolya', *коклауь* 'taréj'. Orosz jövevénytörzsekben lehet a *č* (IPA [tʃ]) megfelelője (a magyarázatot lásd a 2.2. pontban, a *черькc* ~ *черькc* 'vonal, vonás' szóhoz fűzött megjegyzéseknél): *грауь* 'varjú', *кирьнеуь* 'tégla', *меуь* 'labda', *помоуь* 'kaláka'. Meglepő módon az orosz *c* ([tʃ]) megfelelőjeként is előfordul, holott ennek az erza *c* elég pontos megfelelője, és nyilván közelebb áll hozzá, mint a *č*: *голеуь* 'kövicsík, menyhal', *кузнеуь* 'kovács', *немеуь* 'német', *перцеуь* '(fűszer)bors, (fűszer)paprika'.

A címben feltett kérdésre válaszolva tehát megállapíthatjuk, hogy a *vergiz* 'farkas' ugyan nem magányos abban a tekintetben, hogy utána a toldalék harmonikus magánhangzója elől képzett lesz, de a toldalékkezdő dentális mássalhangzó nem palatalizálódik – ugyanakkor nincs sok társa sem. A hasonló erza tövek csak szibilánsokra végződhetnek, és a *z*-re végződők, illetve az *s*-re végződő képzetlen tövek száma is alacsony. Az *s*-re végződők számát azonban kizárólag egyetlen képző, a *-ks* teszi jelentőssé – ha nem azt számoljuk, hogy hány *tő*, hanem hogy hány morféma után fordulnak elő a palatalizálatlan mássalhangzóval kezdődő, de elől képzett magánhangzót tartalmazó toldalékok, akkor ezek száma megint csak alacsony lesz (még akkor is,

ha a különböző szófajokból különböző szófajokat képző elemeket külön morfémáknak számoljuk).

Mára azonban ezeknek a morfémáknak a számát erősen megnövelték az orosz jövevényszavak, melyek jelentős részükben nemzetközi vándorszavak. Ezek nemcsak az elemek számát növelték, hanem új tőtípusokat is bevezettek, hiszen korábban nem voltak olyan szavak, melyek utolsó szótagjában elől képzett magánhangzó, a végén pedig *t*, *d*, *n*, *l* vagy *r* állt volna. A korpuszok tanulsága alapján ezek pont úgy viselkednek, mint a palatalizálatlan szibilánsokra végződő tövek. Az persze kérdés, hogy ezek a szavak mennyire jelentősen módosíthatták a kérdéses toldalékallomorfok előfordulási arányait, de az tagadhatatlan, hogy ezeknek a szavaknak legalább egy része nem csupán periferiális szakszó, de a hétköznapi erza nyelvhasználatnak is részévé vált.

Irodalom

- Arkhangelskiy, Timofey 2019: Corpora of social media in minority Uralic languages. Proceedings of the fifth Workshop on Computational Linguistics for Uralic Languages, Tartu, Estonia, January 7 – January 8, 2019. 125–140.
- Bartens, Raija 1999: Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Erdődi József 1968: Erza-mordvin szövegek (magyarázatokkal, nyelvtani vázlattal és szótárral). Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fejes, László 2020: Hunting for antiharmonic stems in Erzya. In: Proceedings of the 6th International Workshop on Computational Linguistics of Uralic Languages, Wien, Austria, January 10–11, 2020. 38–47.
- Fejes, László 2021: Erzya stem-internal vowel-consonant harmony: A new approach. Acta Linguistica Academica. Online First. <https://doi.org/10.1556/2062.2021.00466>
- FeoktyisztoV, A. P. [Феокистов, А. П.] 1966: Эрзянский язык. In: Лыткин, В. И. – Майтинская, К. Е. (отв. ред.), Языки народов СССР III. Финно-угорские и самодийские языки. Наука, Москва. 177–198.
- Jevszjevjev, M. Je. [Евсевьев, М. Е.] 1963: Основы мордовской грамматики. Избранные труды IV. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Keresztes László 1990: Chrestomathia Morduinica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keresztes László 2011: Bevezetés a mordvin nyelvészetbe. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Koizumi, Tamotsu 1980: On the vowel harmony of the Erza-Mordvin. Uralica 5: 3–10.

- Koljagyonkov, M. N. [Коляденков, М. Н.] 1949: Краткие сведения из грамматики эрзянского языка. In: Эрзянско-русский словарь. Составили доцент М. Н. Коляденков и Н. Ф. Цыганов. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва. 269–293.
- Maticsák Sándor 2003: Névszói morféma-alternációk az erza-mordvinban. *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 143–164.
- Maticsák Sándor 2012: A mordvin névszóképzők rendszere. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 95–138.
- Mészáros Edit – Sirmankina, Raisza 2003: Erza-mordvin–magyar szótár. Savaria University Press, Szombathely.
- Mosin, M. V. – Bajuskin, N. S. 1983: Ersämordvan oppikirja. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten VIII. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Rédei, Károly 1984: Phonologische Analyse des Erza-Mordwinischen. In: Hajdú, Péter – Honti, László (Hrsg.), *Studien zur phonologischen Beschreibung uralischer Sprachen*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 209–230.
- Rueter, Jack – Tyers, Francis 2018: Towards an open-source universal-dependency tree-bank for Erzya. In *Proceedings of the 4th International Workshop for Computational Linguistics for Uralic Languages (IWCLUL 2018)*. Helsinki, Finland, January 8–9, 2018. 108–120.
- Zaicz Gábor 1994/1995: Vokalstruktur und -harmonie im Mordvinischen (Regelhaftigkeiten und Schlußfolgerungen). *FUM* 18/19: 169–175.
- Zaicz Gábor 1993: Hangrend és illeszkedés a mordvinban. In: Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő (szerk.), *Hajdú Péter 70 éves*. *Linguistica. Series A. Studia et Dissertationes* 15. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 427–432.

*

Is the wolf lonely? Observations of Erzya harmony

Erzya exhibits vowel-consonant harmony. Both a final-syllable front vowel and a stem-final palatalized alveolar causes both the fronting of a mid vowel and the palatalization of an alveolar consonant (typically /t, d, n/) in the suffix. However, sibilants /s, z/ do not undergo harmony and also block the palatalization of other alveolars in a cluster with them. Nonetheless, they are transparent for the vowels.

Suffixes in which both the consonant and the vowel can alternate also have a “hybrid” allomorph, in which the suffix-initial consonant is not palatalized but the vowel is fronted. These allomorphs occur after stems with a final-syllable front vowel and a stem-final non-palatalized alveolar (the

classic example is /veřgiz-de/ ‘wolf-ABL’). Based on the fact that, according to an earlier study, harmony is a strong tendency stem-internally as well, it is reasonable to think that in such native stems the stem-final consonant is always a sibilant. The aim of this study is to check this fact in the material of an extensive dictionary.

The results show that only three native words (compounds not counted) with a final-syllable front vowel end in /z/. The number of similar words ending in /s/ is much higher, but almost all of them end in the same derivational suffix, -/ks/. There are no native words with a final-syllable front vowel ending in a non-palatalized plosive, nasal, lateral or tremulant. However, there is a considerable number of such Russian loanwords. As corpus data show, such stems take the “hybrid” allomorph. Surprisingly, borrowed stems with a final-syllable front vowel ending in a cluster, consisting of a non-palatalized alveolar and an – otherwise transparent – labial or velar consonant, show vacillation: sometimes they are suffixed with the “hybrid” allomorph, sometimes with the allomorph with a palatalized consonant and a front vowel.

The conclusion is that although the ‘wolf’ is not lonely, but if we count how many native morphemes (and not words) behave in a way it does, we do not find many of them. However, Russian loanwords (mostly modern international Wanderwörter) considerably raise their number.

Keywords: Erzya, harmony, morphophonology, allomorphy, lexicon, loanwords/borrowing.

LÁSZLÓ FEJES